

FÓKUSZBAN A BRONZKOR – HÁROM KÜLFÖLDI KIÁLLÍTÁS

GULYÁS RÉKA¹

Magyar Régészet, 13. évfolyam (2024), 3. szám, pp. 65–71.

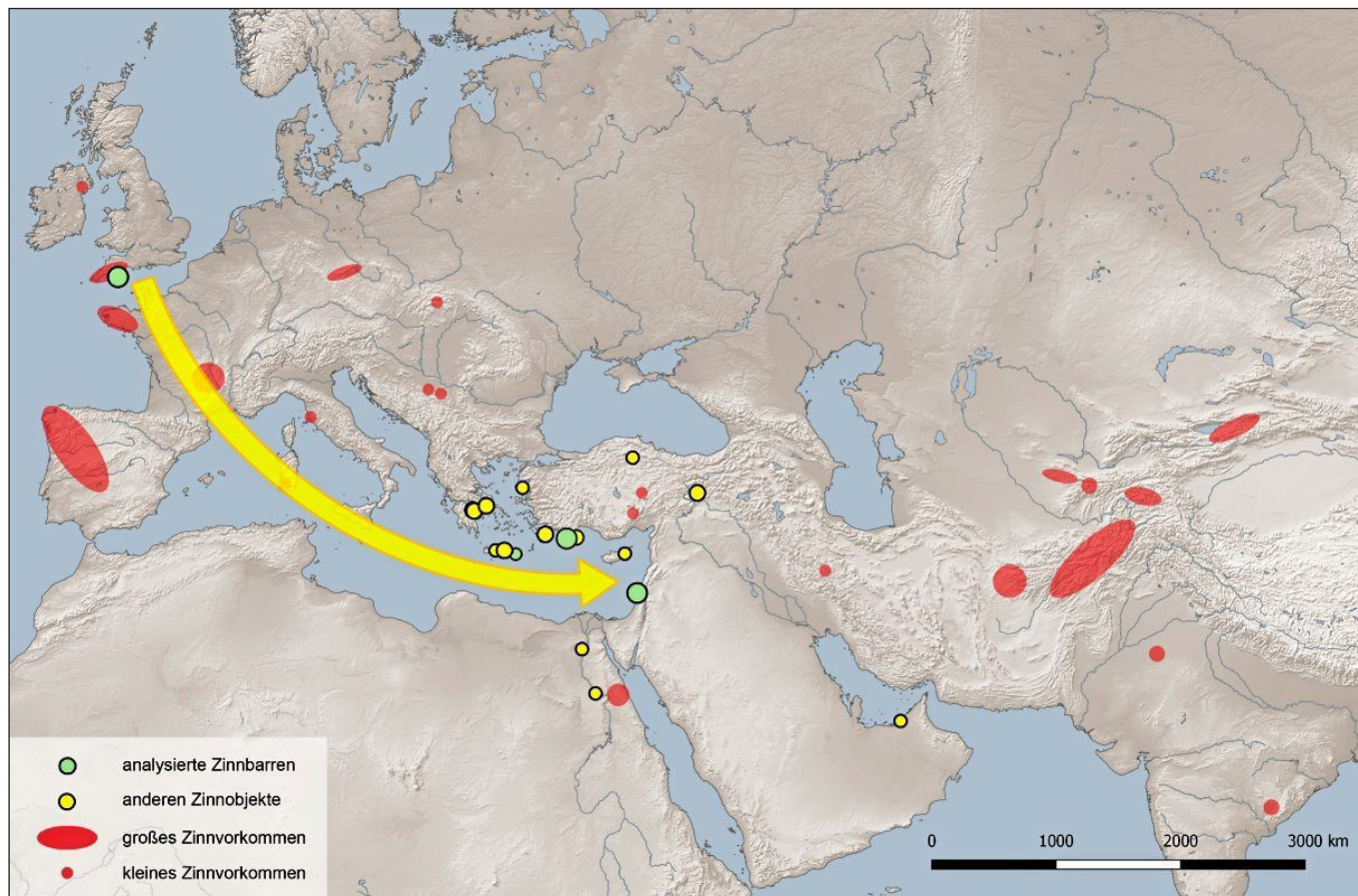
1.kép: Az Alsó-Bajorországi Essenbach-i kocsisír mellékletei (Fotó: dpa/Daniel Löb)

<https://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.ausstellung-in-nuernberg-museumsschau-versammelt-schaetze-aus-der-bronzezeit.1523ed49-c490-44c2-90b0-e5153a6ad1ae.html>

A közelmúltban három kiállítás (Németország: Nürnberg, Egyesült Királyság: Nottingham, Hollandia: Leiden) is nyílt külföldön, amely a bronzkorra irányítja a nagyközönség figyelmét és bemutatja a legújabb leleteket és kutatásokat. A németországi kiállításon fontos magyarországi leletek is bemutatásra kerültek, ezért is érdemes erről beszámolni a Magyar Régészetben. A másik két kiállítás pedig abból a szempontból érdekes, hogy mennyire különböző nézőpontokból lehet bemutatni egy-egy régészeti korszakot, nemcsak a leletanyag, vagy a földrajzi különbségeit figyelembe véve, hanem a modern kutatások és a látogatók eltérő megközelítési módjait, igényeit is szem előtt tartva.

A bronz, nem csak hogy forradalmasította a fémművességet, hanem egy egészen új életmódot, ezzel együtt pedig új társadalmi struktúrákat is létrehozott. A bronztárgyak előállításához ugyanis a fejlett technológia mellett szerteágazó kapcsolatrendszerre is szükség volt. A rezet elsősorban az Alpok keleti részén termelték ki. Az újabb kutatások pedig azt bizonyítják, hogy az ötvözéshez szükséges ónt (cint) a mai Nagy-Britannia déli részéről, vagy Franciaországból, (pontosabban Bretagne-ból) szállították Európába és Euráziába (2. kép).

¹ greka67@hotmail.com

2. kép: Az ón (cin) előfordulása az eurázsiai kontinensen és az ón leletek elterjedése Kr. e. 2500-1000 között
(Grafika: Daniel Berger) <https://www.derstandard.at/story/2000108834767/bronzezeitliches-zinn-aus-britannien-war-im-nahen-osten-begehrt>

Aki bronzöntéssel, bronztárgyak készítésével, vagy ezek kereskedelmével foglalkozott, annak mindenképp széleskörű kapcsolatai, jól kiépített kereskedelmi hálózatai voltak. Ezt mindhárom kiállítás hangsúlyozza a különféle megjelenítési, bemutatási módokkal.

AZ UTOLSÓ UTAZÁS. AZ ESSENBACH-I KOCSISÍR – EGY BRONZKORI KINCS (DIE LETZTE FAHRT – DAS WAGENGRAB VON ESSENBACH – EIN SCHATZ DER BRONZEZEIT)

Nürnberg – Germanisches National Museum, 2024.07.25 – 2025.01.07

<https://www.gnm.de/ausstellungen/aktuell/letzte-fahrt>

Ez év júliusában nyitották meg Nürnbergben az “Utolsó utazás. Az essenbachi kocsisír” című kiállítást. Ez a tárlat elsősorban a bronzkor utolsó szakaszával, az urnamezős kultúrával (Kr. e. 1300-800) foglalkozik. A középpontban a 2011-ben feltárt Essenbach-i (Alsó-Bajorország) különleges leletegyüttes áll. Angelika Hoffmann kurátor azonban nem csak Németországból, hanem Szlovákiából, Szerbiából, Szlovéniából és Magyarországról is kölcsönzött leleteket, melyek rávilágítanak a párhuzamokra és a kulturális kapcsolatokra.

A Nürnbergben szereplő magyarországi vonatkozású darabok a székesfehérvári Szent István Király Múzeum (SZIKM) gyűjteményéből származnak (3. kép). A bronzkori, közel 3000 éves mell- és lábvértek kivételesen jó állapotban kerültek elő a Dunából és egyedi darabnak számítanak a Kárpát-medencében. Évekig szerepeltek a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításában, míg a székesfehérvári közönség a másolatát láthatta. Mivel most az eredeti példányok egy amerikai vándorkiállításon vannak, ezért a nürnbergi tárlatra a székesfehérvári másolatot adták kölcsönbe. Ezen kívül még két további lábvértet is kölcsönöztek, amelyek az ún. „nadapi kincshez” tartoznak. Az összesen 628 darabot tartalmazó nadapi leletegyüttes 1970-ben, a János-hegy oldalából került elő.

A látogató a németországi tárlat elején megismerheti a közép-európai urnevezős kultúra fő elemeit és betekintést kap temetkezési szokásaikba, melyeknek legfontosabb része a halott elhamvasztása volt. A kiállításon nem csak az elégetéshez kötődő technikai feltételekről esik szó, hanem a korabeli emberek hitvilágáról és világképéről, valamint magukról a rituálékról is. A magas rangú vezetők temetési szertartásaiban kiemelt szerepet kapott a négykerekű kocsi. A két- vagy négyfogatos kocsi fontos újításnak számított. Mai ismereteink szerint ezeket a kiváltságos személy már életében is használta. A temetési ceremónia alatt a fából készült jármű a holttesttel együtt a tűz martalékává vált, így az utókornak csak a bronzból készült elemek maradtak meg.

Ugyan az állati erővel húzott kocsik már a Kr.e. 4. évezred közepétől ismertek, de ezek kerekei még teljes egészében fából készültek, rendkívül nehezek voltak, ezért feltételezhetően ökröket fogtak be eléjük. A Kr. e. 3. évezredben a lovak háziasításával párhuzamosan alapvetően megújították a kocsik szerkezetét, elsősorban a kerekek kialakítását. A késő bronzkorban készített kerekek már sokkal stabilabbá tették a kocsikat, és így többféle talajon lehetett őket használni. Ezeket a kocsikat jobban lehetett irányítani, könnyebbek és gördülékenyebbek voltak. Egy ilyen bronz kocsikerék pár is bekerült a kiállításba, mégpedig a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményéből (4. kép).

Az essenbachi kocsi elejére és végére a magasrangú tulajdonos halálakor, a temetési szertartás előtt, enyhén meghajlított üreges hengereket rögzítettek, hogy ezek segítségével a jármű inkább hajóra, illetve bárkára emlékeztessen. A bárka a bronzkorban vallási szimbólumnak számított: elképzelésük szerint a Nap egy bárka segítségével tette meg napi útját az égbolton. Erre a mintára készítették el a halott utolsó „járművét“ is, ezekkel a kis kiegészítővel bárkává alakítva azt. (5. kép, bal oldalt elől).

Az essenbachi kocsisírban talált sírmellékletek, mint például egy súlykészlet, utalhatnak az elhunyt életében betöltött közösségi szerepére és rangjára. Egy kard is került a sírba, amelynek végét a temetést megelőzően elhajlították, ezzel talán azt hangsúlyozva, hogy ezt a fegyvert már az evilágon nem fogják használni. A többi közép-európai kocsisír is azt bizonyítja, hogy az urnevezős kultúra hordozói kizárólag a társadalom csúcsán álló uralkodó-

3. kép: A Dunában talált bronzkori mell-és lábvérték másolata/replikája a székesfehérvári Szent István Király Múzeum gyűjteményéből a nürnbergi kiállításon (Fotó: GNM/Felix Röser)

4. kép: Két bronzból készült küllős kocsikerék a nürnbergi kiállításon. A kerekek a romániai Arcailából származnak, jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében találhatóak. <https://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt/ausstellung-in-nuernberg-museumsschau-versammelt-schaetze-aus-der-bronzezeit.1523ed49-c490-44c2-90b0-e5153a6ad1ae.html>

A rituális kocszi bronzveretei az essenbachi kocsisírból (Fotó: dpa/Daniel Löb)

<https://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.ausstellung-in-nuernberg-museumsschau-versammeltschaetze-aus-der-bronzezeit.1523ed49-c490-44c2-90b0-e5153a6ad1ae.html>

kat temették el kocsikkal. Ezek a vezetők a Kr. e. 13. században összeköttetésben álltak egymással és egy európai elit réteget alkottak. A kiállítás kurátorai úgy gondolják, hogy a mintegy 120 km-re észak-nyugatra fekvő Ezelsdorf-Buch-i aranylelet is összefüggésbe hozható az essenbachi kocsis sírral. Úgy vélik, hogy a kocsival eltemetett személy ugyanúgy az akkori vezető réteghez tartozott, mint ezelsdorfi társa, akinek sírjában egy kivételes, díszes aransisak került elő. Ezen a 96 cm magasságú sisakon is több Nap-kultuszra utaló díszítés van. A dániai Trundholmi napszekér (Kr. e. 1400) mellett az essenbachi kocszi újabb bizonyíték arra, hogy miképp ötvöződött a naphiedelem a kocsis temetkezésekkel.

BRONZKORI RITUÁLIS ÁLDOZATOK A TRENT FOLYÓ KÖRNYÉKÉN (BRONZE AGE OFFERINGS IN THE RIVER TRENT)

Nottingham – University of Nottingham, 2024.07.19.-2025.01.05.

<https://www.nottingham.ac.uk/news/bronze-age-artefacts-from-the-river-trent-brought-together-in-brand-new-exhibition>

A következő kiállítás szintén júliusban nyílt meg, az Egyesült Királyságban. Nottingham Anglia közepén, a Midland régióban található, a várost és a körülötte elterülő erdőket általában a Robin Hood-történetekből ismert. A University of Nottingham Museum of Archaeology, a Nottingham City Council's Museums & Galleries, valamint a Derby Museums tárgyait gyűjtötték össze, hogy nagy részletességgel bemutassa a régió bronzkori emlékeit és az akkori hitvilágot.

A régészeti leletek alapján a folyókban vagy folyó partokon bemutatott áldozati szertartások gyakoriak voltak az őskori Európában. A Trent folyó a Temze, a Szajna és a Rajna mellett, az egyik legfontosabb európai folyó, amelynek különböző pontjain őskori fémtárgyakat rituális szertartás keretében a vízbe helyeztek (6. kép). A leletek elsősorban az ipari homok- és kavicsbányászat, valamint a folyó kotrása során kerültek

6. kép: A Trent folyóban és környékén talált eszközök
(copyright: The University of Nottingham)

<https://www.lakesidearts.org.uk/exhibition/bronze-age-offerings-in-the-river-trent/>

elő, bár néhány darabot a folyóparton is találtak. Az 1995 óta zajló szisztematikus kutatásokkal a folyó teljes hosszában immár régészeti módszerekkel igyekeznek feltérképezni a kiállítás témáját is adó bronzkori kincseket.

A Trent folyóban körülbelül 3000 évvel ezelőtt gazdag harcosok és a közösségek vezetői áldozatokat mutattak be. A ceremóniák alatt felhasznált tárgyak közül eddig közel 200-at sikerült megtalálni és kimenteni a folyó vizéből és a környező vizes élőhelyekről. A kiállítás kurátorai, Mark Pearce, a mediterrán őstörténet professzora, és Dr. Richard Davis, az Ókori és Régészeti Tanszék kutatója, 55 bronztárgyat, köztük látványos bronzkori kardokat és lándzsákat választottak ki a tárlatra. A kutatókat nem csak maguk a tárgyak érdekelték, hanem elhelyezésük módja és egykori funkciójuk is. A fegyverek a státusz és a hatalom szimbólumai is voltak, az uralkodók megjelenésének fontos részét képezték. Az őskori fémművesség figyelemreméltó tárgyai, mint például a kardok és a lándzsahegyek ezért nemcsak a vadászatról és a harcokról tanúskodnak, hanem az ezeket a tárgyakat birtokló emberek társadalmi státuszáról is. A bárkának itt profánabb, de mégis fontos szerep jutott: az áldozatot bemutató harcosokat, és a szertartás egyéb résztvevőit ezzel a járművel szállították a rituálé színhelyére (7. kép).

7. kép: Illusztráció a kiállításhoz kapcsolódó előadás programjából <https://www.oldbookillustrations.com/illustrations/excalibur/>

A VÁLTOZÁS TÜZEI - AZ ELSŐ ÁTFOGÓ HOLLAND KIÁLLÍTÁS A BRONZKORRÓL (FIRES OF CHANGE - FIRST MAJOR EXHIBITION IN THE NETHERLANDS ON THE BRONZE AGE; VUUR VAN VERANDERING - EERSTE OVERZICHTSTENTOONSTELLING IN NEDERLAND OVER DE BRONSTIJD)

Leiden – Rijksmuseum van Oudheden, 2024.10.18.-2025.03.16.

<https://www.rmo.nl/en/exhibitions/temporary-exhibitions/bronze-age/>

A harmadik kiállítás ez év október 18-án nyílt meg Leidenben, és ez az eddigi legnagyobb holland tárlat a bronzkorról. Ezt a korszakot (Kr.e. 2000-800) a kurátorok történelmünk kulcsfontosságú periódusának nevezik, mely messzemenő gazdasági, vallási és társadalmi változásokat hozott. A tárlat rávilágít arra, hogy milyen nagy volt az igény az új ötvözet, a bronz iránt, és ez konfliktusokhoz, sőt háborúkhöz vezetett.

A különleges hollandiai leleteket egyéb külföldi múzeumok gyűjteményeiből származó tárgyakkal egészítették ki, így belgiumi, nagy-britanniai, német, francia és dán anyag is található a mintegy 400,

8. kép: Betekintés a leideni kiállítás tárlóiba.
(Fotó: Mike Bink) <https://www.rmo.nl/en/exhibitions/temporary-exhibitions/bronze-age/>

most bemutatott tárgy között. A kiállítás központi témája a bronzfelhasználás következtében kialakult társadalmi változások, amiket az előbbieken bemutatott két kiállítás szintén tárgyalt. A leideni tárlat bemutatja, hogyan éltek és milyen eszközöket használtak 4000 ezer évvel ezelőtt a hétköznapokban: többek között látható egy 3500 éves fakanál és egy díszes bronz bortároló edény is. A bronzból készült tárgyak mellett fából, kerámiából, borostyánból, üvegből, bőrből és textilből készült használati tárgyak is kerültek a vitrinekbe. Mindezek mellett kiemelt szerepet kaptak az aranyeletek, ezzel is bemutatva az elkülönülő elit réteg megjelenését (8. kép).

Ezen a tárlaton is megjelennek a rituális temetésekhez használt kardok, valamint egy különleges arany válldísz és egy aranysisak is. Az újabb kutatások szerint ezt a két utóbbi aranytárgyat a temetési ceremóniát vezető személy viselte. A válldísz a palást fölé került, az aranysisak értelemszerűen a fejre. A tárgyak méreteinek nagy szerepe volt, míg a sisak „meghosszabbította”, addig a mellvéd „beszorította” viselőjét, ezáltal megváltozott a mozgása, amely így talán még jobban kihangsúlyozta személyét, részvételt a vallási/rituális cselekményben. Leidenben a 28 cm magas Schifferstadt-i sisakot lehet teljes pompájában megcsodálni azok közül a nagyméretű fejfedők közül, amelyek a korszak legkülönlegesebb leletei közé tartoznak (9. kép). Ezek a fejfedők egy olyan napkultuszra utalnak, amelynek emlékei egész Közép-Európában megtalálhatóak, és úgy tűnik, hogy a mai Magyarország és Dalmácia területén keresztül is ható, a korabeli Mükénével és Krétával meglévő kapcsolatokat bizonyítanak.

A kiállítás szervezői szerint a bronzkor tükröt tart a mai társadalom elé, amely egyszerre egy regionális és egy globális világ része. Olyan témák, mint a migráció, gazdasági verseny, innováció, járvány, háború, identitás a bronzkor értelmezésében is fontos fogalmak. A bronzkori emberek először kapcsolták össze, egyszerre több szálon is Európát, és ez a többrétegű összefonódás az egyes régiók között napjainkban is egyre fontosabb.

AJÁNLOTT IRODALOM

Hofmann, A. (2024) *Die letzte Fahrt. Das urnenfelderzeitliche Wagengrab von Essenbach*. Ausstellungskatalog. Nürnberg: Germanisches Nationalmuseum Abt. Verlag.

9. kép: Bronzkori aranysisakok
<https://burgthann.de/leben/sehenswertes/goldkegel-und-goldkegelplatz/>

Gulyás Réka • Fókuszban a bronzkor – három külföldi kiállítás

Ilon, G. (2015) *Aranykincs a Velemi Szent Vidről. A késő bronzkori elit hölgyének viselete az új vizsgálatok tükrében / The Golden Treasure From Szent Vid In Velem. The Costume of a High-Ranking Lady of the Late Bronze Age in the Light of New Studies*. Series Minor 36. Budapest: Archaeolingua.

V. Szabó, G. (2019) *Bronzkori kincsek Magyarországon: földbe rejtett fegyverek, eszközök, ékszerek nyomában / Bronze Age treasures in Hungary: the quest for buried weapons, tools and jewellery*. Hereditas Archaeologica Hungariae 3. Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet- Archaeolingua.